

NATALIA COSTIUC

Universitatea de Stat din Tiraspol
(Chișinău)

**PEDAGOGIA SOCIALĂ
A LUI IOAN SLAVICI**

Ioan Slavici n-a fost niciodată un scriitor „en vogue” precum Vlahuță, Delavrancea sau Duiliu Zamfirescu, n-a fost apreciat prin cuvinte elogioase la cenele literare ca Alexandru Macedonski sau George Coșbuc, n-a fost onorat cu distinse premii naționale sau academice, dar în toată viața sa a fost un om cu funcții importante: dascăl, scriitor, gazetar, dedicându-se cauzei nobile de cultivare și educare a poporului. În această postură el a pornit de la inepuizabila creație populară pe care a iubit-o și a valorificat-o multilateral. Slavici nu a dorit ca lucrările sale să abordeze o tematică politică și să stârnească o polemică arzătoare precum a făcut-o Stere. Cel ce l-a îndrumat pe această cale a fost Titu Maiorescu, cel care a văzut în persoana lui Slavici o inteligență deosebită și un spirit profund emotiv.

Viața lui Ioan Slavici și relațiile sale cu „lumea prin care am trecut” sunt relatate de el însuși prin prisma unui „homo ethicus”, identificat cu „omul adevărat”. Împlinirile și neîmplinirile individului sunt, în viziunea lui, împliniri și neîmpliniri morale. El este obligat să urmeze imperativul kantian: să facă ceea ce considera el însuși că este bine, adevărat și frumos și ceea ce e în natura lucrurilor. Slavici-pedagogul este preocupat îndeosebi de categoriile estetice și de regulile de comportament „care se stabilesc prin convențiune și pe care le învățăm din deprindere ori, mai anevoie, din cărți făcute anume pentru aceasta” [1, p.187].

După ce se ocupă de probleme generale de pedagogie în mai multe studii scrise pentru „Speranța”, revistă a Societății de lectură a studenților teologi de la Institutul teologic-pedagogic din Arad („foaie literară-bisericească”) și pentru „Lumina”, revistă oficială a eparhiei române arădene („foaie bisericească scolastică, literară și economică”), Ioan Slavici publică un șir de articole în „Tribuna” (din mai 1884), „Academia ortodoxă”, „Minerva”, „Telegraful român”, „Șezătoarea satului” și altele, care constituie un adevărat tratat de pedagogie socială, o *minima moralia* menită să îndrumeze individul în cadrul comunității naționale, deoarece chiar dacă „moralitatea capătă un caracter mai puțin rigid, făcând, de exemplu, ca propriile-i norme să derive din propria inițiativă, prin aceasta nu înseamnă că slăbește cea transcendentă, care prezidează cutezătorul plan, pentru fiecare, de a căuta și a-și găsi propria vocație, chiar și când nu e vorba decât să știe fiecare să se aleagă pe sine până la capăt și să fie cu-adevărat el însuși” [2, p.101]. Pe lângă vocația de scriitor, care a fost supremă în activitatea lui Slavici, a avut-o și pe cea de pedagog al neamului, dovedind o hărnicie și o energie puțin obișnuite.

Menirea acestor scrieri era să definească și să explice esența unor noțiuni de *educație*, *creștere*, *patriotism*, *simț național*, *lege și legalitate*, *umanism național* și să expună, în special pentru tineri, normele generale de conduită. Autorul își fundamentează studiile pe învățăturile morale vechi europene și orientale (Buddha, Confucius) și pe principiile pedagogice ale lui Rousseau. Cultivat într-o asemenea atmosferă spirituală, Ioan Slavici își axează problematica propusă „pe ideea instruirii și educării omului, ca ființă morală și ca membru al unei națiuni cu o identitate proprie, conștientă de sine, de specificul ei național, mândră de trecutul ei istoric, hotărâtă să-și apere ființa și limba națională” [3, p. 114].

Raportarea la postulatele deontologice contemporane ne va ajuta să înțelegem mai bine esența conceptuală a „omului adevărat” slavician, a pedagogiei slaviciene.

Deontologii de azi propun pentru disocierea acțiunilor corecte și greșite o perspectivă deontologică, a datoriei și o perspectivă teleologică, a scopului, etica operând cu două concepte principale: binele și corectitudinea. După John Rawls binele este definit independent de corectitudine, iar corectitudinea este definită ca element de maximizare a binelui.

Viziunea deontologică pune un accent puternic pe evitarea faptelor greșite, determinându-ne să acordăm mai multă atenție propriilor noastre greșeli (în sensul evitării acestora), decât greșelilor generale sau ale altora: „Atâta vreme cât aspirăm la o viață în virtutea propriilor noastre principii, nu putem trata interesele, planurile și preocupările ca și când ele s-ar număra printre multe altele aparținând altor indivizi (aspect ce ține de doctrina consecvenționalistă). Dimpotrivă, trebuie să le acordăm o mai mare importanță pentru simplul motiv că sunt ale noastre” [4, p. 237].

Ioan Slavici îmbină, în studiile sale, aceste două principii deontologice, nepunând faptele sale, dictate de „firea lui”, înaintea faptelor altora. El „stă față în față” cu oamenii prezentați în *Amintiri*, ținând să spună despre dânsii „numai ceea ce după cea mai bună știință e adevărat”. Fapta *ta* e corectă sau greșită în dependență de „inspirațiunea”, bună sau rea, pe care ai avut-o când ai voit s-o săvârșești potrivit propriei tale firi. Chiar dacă îți dai toată silința ca prin faptele tale să faci mulțumirea altora, trebuie s-o faci în timp ca și pe a *Ta*. „Omul adevărat” slavician anticipează astfel viziunea deontologică contemporană (spre deosebire de cea teleologică), punând accentul prioritar pe fapta *ta* făcută – la Slavici – în același timp cu fapta *pentru alții*: „E frumos lucru, nobil și vrednic de laudă să-ți dai silința de a face și mulțumirea altora, dar – prietene! – numai dacă faci în același timp și pe a *ta* (subl. – N. C.), căci altfel ești un amăgitor, un cămătar fățarnic, care dă cu zâmbet dulce ca să ceară cu sprâncenele încrețite” [4, p. 314]. Tenta educațională nu lipsește din aceste pagini. Pedagogia lui Ioan Slavici conține considerații etice, unele extrase din filosofie, altele din înțelepciunea populară, din experiența vieții sale sau din viața cotidiană a poporului. Referindu-ne la principiile expuse mai sus, putem menționa că Slavici și-a îndeplinit „datoria” față de popor, a demonstrat că poate să-și atingă scopul chiar dacă deseori interveneau piedici. A tins în permanență să facă fapte demne de apreciat.

Fapta frumoasă (*bună*) nu trebuie să fie determinată de presiunea morală sau de „datoria morală” și nici de presiunea împrejurărilor. În toate situațiile – fericite sau vitrege, favorabile sau ostile – el a dat dovadă de o constantă etică fermă, a rămas același, „adevărat”, conform „firii sale”. Acest principiu deontologic este formulat în *Amintirile* sale: „Pornind din gândul transcendent al stăpânirii de sine, Schopenhauer deosebește în om caracter inteligibil și caracter empiric. Mie mi se pare deosebirea mai luminoasă dacă vom pune întrebarea așa: cum vrea omul el însuși să fie și cum este el în adevăr sub stăpânirea împrejurărilor în care trăiește. E mai presus de toată îndoiala că *omul cel adevărat* (subl. – N. C.) e așa cum el însuși vrea să fie și că, răpusă de nevoi, firea se strică și se falsifică” [5, p. 18].

Scriitorul, de asemenea, este identificat cu „omul adevărat”, cu „inima deschisă” și cu felul lui de a simți și de a vedea lumea. Principiile etice devin, în mod obișnuit, la Slavici, principii estetice, poetice. Această identificare o găsim în finalul *Gîndului meu*, care precede *Lumea prin care am trecut*: „E destul să fiu cu inima deschisă pentru ca să fie *adevărat* (subl. – N. C.) și ceea ce spun despre lumea aceea” [5, p. 17].

Slavici-pedagogul separă mai întâi binele de rău, virtutea de infamie, fapta bună de ingraturitate. Un om cumpătat, generos și sociabil este cel care are ca scop suprem în viață fericirea, mulțumirea de sine, acordul cu lumea. Apoi întocmește un „catehism” etic și pentru români care au ca cel mai apropiat ideal național să ajungă „cât mai curând a fi

cei mai cumsecade, mai destoinici și mai vrednici dintre toți românii, căci numai așa vom putea să ne împlinim menirea culturală aici unde ne aflăm” [5, p. 261]. Slavici i-a învățat pe conaționali săi cum să fie buni și cu adevărat români; cum să muncească și să prețuiască roadele muncii lor; cum să-și fondeze instituții de artă și de cultură; cum să vorbească și să scrie corect; cum să ordoneze cuvintele în frază; cum să-și cultive simțământul moral și estetic; cum să-și întărească unitatea culturală și politică.

În unele studii, Slavici evidențiază valoarea negativă a faptului că cei ce trebuie să fie promotorii vieții etice a poporului român sunt instruiți și educați în școli străine unde „nu mai aud doinele, nu mai ascultă povești, nu mai stau la vorbe șăgace; intră într-un mediu nou, cu alte datine, cu alt port, cu alt gust, cu alte tradițiuni (...) Câștigând învățături folositoare, ei pierd cea mai scumpă parte din sufletul lor, adevărata comoară firească, tipul român al gândirii lor” [6, p. 41]. Slavici milita pentru ca românii să nu fie nemțiți sau maghiarizați. Apărând școala în limba română și îndeosebi ideea de școală pedagogică, Slavici spunea că „banii băgați în școală – băgați cu înțelepciune! – sunt semințe aruncate în pământul roditor. Cu cât mai mult dăm azi pentru școală, cu atât mai puțin vom da în viitor la avocați, la juzi și la temniceri. Să nu fim dar scumpi, că numai noi pierdem” [6, p. 44], adică să nu fim zgârciți a investi în învățământ, în carte și știință, căci aceste unități sunt cartea de vizită a unei națiuni, ele formează verticalitatea „omului adevărat”.

Slavici vedea salvarea națională a poporului numai în emanciparea prin cultură: „Dați poporului cultura și el, făcându-se respectat, va ști a-și câștiga drepturi. Ne temem că vom fi deznaționalizați? Oțeliți poporul prin cultură și el va rezista contra înrăurilor străine, va rezista cum a rezistat într-o viață de aproape două mii de ani. Fără de cultură însă toate opintirile rămân o paradă deșartă” [6, p. 49]. Prin aceste considerațiuni, Slavici face apel la menirea preotului și a învățătorului din satele românești în procesul de ridicare a poporului român la o înaltă moralitate și conștiință de sine, la funcția familiei în consolidarea națiunii române, la formarea generațiilor tinere prin intermediul școlilor. El își închipuia că ține o prelegere în fața întregului neam românesc, predând sistematic, cu program și cu metodă, cu artă și cu dăruire, bazat pe talent și temeinice cunoștințe pedagogice.

În concepția lui Slavici, buna-cuviință este respectul regulilor de etichetă ale cercului social în care se află individul, politețea îl obligă să facă în toate împrejurările ceea ce este plăcut și dorit celor care se află în preajma noastră. Într-o colectivitate monolitică, în pofida diferențelor de clasă, „oamenii se controlează unii pe alții în faptele lor și prin aceasta se păstrează ordinea și moralitatea publică” [6, p. 100].

Noțiunea de onoare generează, la Slavici, o meditație asupra necesității de a delimita considerațiunea binemeritată, de bună voie, pornită din propriul îndemn și de aceea mai prețioasă ca „respectul”. „Onorabil” e omul căruia i se cuvine „onoarea” obișnuită, „neonorabil” fiind bărbatul care și-a părăsit mișelește soția legiuită. Nu poate fi „onorabil” nici slugarnicul, lingușitorul și individul lipsit de demnitate („dignitate”, zice Slavici).

Astfel, Slavici devine un „homo aedificator” clasic, căruia nu-i putem descoperi limitele teritoriului în care el se afirmă; granițele între care „construiește”, fiindcă „a construit mereu după proiectele altora, într-o grabă care nu era doar a construcției, ci a răspunsului față de o comandă urgentă” [7, p. 26]. Dorința secretă a lui Slavici prozatorul era de a trece totul prin simțuri și apoi de a căuta, ca „homo ethicus”, ca moralist, pedagog și filosof social, rațiunea ultimă. Omul are menirea, prin actele sale practice, iar creatorul, prin proiecții imaginative, să adere la perfectul echilibru natural. Pedagogul Slavici se întreabă stăruitor *ce anume* reprezintă omul, *cine* este el ca făptură socială și morală, „căci individualitatea sa îl însoțește în orice timp și în orice loc și așterne culoarea ei peste toate întâmplările vieții” [8, p. 21].

Slavici a posedat vocația de pedagog al neamului. A fost un dascăl, în sensul cel mai profund și mai complex al termenului, un om care îi învăța și îi educa pe alții. Întreaga

sa activitate era orientată spre „dăscălirea” omului: „partea individuală, deci, în scrisa mea ca zapist, erau îndrumările pe care le dădeam...”, adăugând convins: „cu atât mai vârtos ieșea la iveală această râvnă dăscălească în scrierile mele literare” [5, p. 282].

Slavici și-a axat întreg scrisul său pe ideea instruirii „omului adevărat”, ca ființă morală și ca membru al unei națiuni cu o identitate proprie, cu o puternică conștiință de sine, cu un specific național bine conturat, cu mândria pentru un bogat trecut istoric, cu disponibilitatea permanentă de a-și apăra ființa și limba națională. Un spirit umanist profund străbate studiile lui Ioan Slavici, el considera că în calitate de „ființe morale, toți oamenii sunt egali, creșterea morală trebuie să fie la toți oamenii comună, fiindcă ea porcede din trebuințele bazate pe ființa omenească” [6, p. 24].

Spirit prin excelență moralist, preocupat cu pricepere profesională și seriozitate științifică de problemele învățământului în limba română, de probleme morale ale societății, „Ioan Slavici s-a afirmat în activitatea sa publicistică, în manualele școlare pe care le-a realizat, influențând, la nivelul tuturor provinciilor românești, creșterea și instruirea tineretului și chiar în opera beletristică, în primul rând, ca un pedagog al neamului său” [3, p. 121]. Din această perspectivă, am putea menționa că Ioan Slavici continuă seria marilor pedagogi români, că este promotorul unei pedagogii naționale, care a rămas sub anumite aspecte actuală. Prozatorul Ioan Slavici a reușit, până la urmă, să se afirme și ca un *veritabil pedagog*.

Bineînțeles, această pedagogie socială modelează și personajele slaviciene, mereu evaluate de criterii etice și raportate la regulile de etichetă milenară. Ioan Slavici este astfel un model, un exemplu clasic de implicare a scriitorului, prin destinul său, în marele destin al neamului căruia îi aparține.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ion Iliescu, *Coordonate ale esteticii lui Ioan Slavici // Slavici. Evaluări critice*, Timișoara, 1977.
2. Luigi Pareyson, *Ontologia libertății*, Constanța, 2005.
3. Ion Dodu Bălan, *Ioan Slavici*, București, 1985.
4. Nancy Davis, *Deontologia contemporană // Tratat de etică*, Iași, 2006.
5. Ioan Slavici, *Amintiri*, București, 1967.
6. Ioan Slavici, *Opere*, vol. XII, București, 1983.
7. Aurel Rău, *Slavici*, „Steaua. Revistă de literatură, cultură și spiritualitate românească”, București, 1998, nr. 1, ian.
8. Arthur Schopenhauer, *Asupra înțelepciunii în viață*, Chișinău, 1993.